

ЕДНО ПИСМО НА САВА ДОБРОПЛОДНИ

Катя Йорданова

В сравнение с колосите на нашето Възраждане мястото на Сава Доброплодни (1820—1894) в историята ни е твърде скромно, но и от неговата личност лъха неповторимото обаяние, присъщо на възрожденските будители. Биографията му в най-общи линии е дълъг низ от учителски години — наглед монотонни, а в същност напрегнати, разностранни и плодотворни за цял един народ. Пет години в Котел, пет — в Шумен, три — в Стремски Карловци . . . След това отново Шумен . . . , след Шумен — Сливен . . . Варна . . . Тулча . . . Силистра . . . Кюстенджа . . . А накрая — четири години служба като окръжен училищен инспектор в Разград. И навсякъде народният учител оставя светла диря — „изпълнявал добросъвестно дължността си; показвал е отличен и завиден успех; владал се е прилично във външния си живот и с нищо не е опятнил учителското звание . . .“¹. Такива са официалните характеристики („свидетелства“) за неговата работа, такива са спомените на неговите съвременници — учители, колеги, приятели, мнозина от които през 1892 г. топло го поздравяват по случай петдесетгодишния му юбилей. Такава е и оценката на самия „министър на просвещението“ Г. Живков,² когато през 1887 г. Народното събрание с „вишегласие“ решава да му отпусне годишна пенсия от 1800 тогавашни лева. С тази пенсия между впрочем Доброплодни почти мизерствува на старини — „тя не можеше да ми разплати натрупаните дългове и да ме храни и облача тук в София. Аз обаче търпях и живеех, както можах с надежда всякога за подобрене — . . . от една страна си плащам дълговете и земам на кредит, а подир три месеца, като си земя пенсията, плащам си до колкото мога и пак начинавам кредита; но, слава Богу, като добър и редовен платец, хората ми дават кредит . . .“³ С други думи, почести не липсват — той дори е награден със сребърен медал „за заслуга“ (1889), но фактически дългогодишният просветен деец е едва ли не бедняк. И това не е единичен случай в условията на Фердинандовия режим.

Единственият по-обширен източник, от който черпим данни за живота и дейността на Сава Ил. Доброплодни, е неговата „Кратка автобиография“ заедно с приложените писма и документи. Макар и изключително фактологична и твърде лаконична, тя разкрива до известна степен както характера на своя автор, така и атмосферата на неговото съвремие, т. е. съдържа интересни моменти и в психологически, и в исторически аспект.

Въпросното непубликувано писмо от 13 декември 1884 г. (до Йосиф Майзнер), което се пази в архива на семейство Александра и Йосиф Майзнер в Белградската народна библиотека,⁴ запълва някои празноти в биографията на подателя си и разширява представата ни

¹ С. Доброплодни, Кратка автобиография, София, 1893, стр. 86.

² Настоявайки първоначално предложената сума от 960 лева за годишна пенсия на Доброплодни да се увеличи на 1800, министърът на просветата казва пред Народното събрание следното: „Действително просителят г-н Доброплодни е един от най-старите ни труженици по народното ни образование и възграждане. Няма учител, стар колкото него. Няма учител между живите, който да е учителствувал толкова години. Той е най-много помогнал за развитието на нашата книжнина, той е най-стар в това отношение . . .“ (цит. съч., стр. 114).

³ Цит. съч., стр. 67—68.

⁴ Архив на Александра и Йосиф Майзнер, Народна библиотека, Белград, Р 396.

за човека и общественика Сава Доброплодни. Същевременно то хвърля светлина и върху отношенията му с някои съвременници и преди всичко със самия адресат Йосиф Майзнер и семейството му. Както е известно, Йосиф Майзнер е чешки емигрант, заселил се в Шумен, който през 1857 г. сключва брак със сръбкия Александра Майзнер.¹ Александра е пристигнала в Шумен от Нови Сад по настояване на Раковски, за да се отдаде с голям ентузиазъм на просветна работа. Макар че Доброплодни сам има дял в привличането ѝ като учителка в България — именно той ѝ изпраща пари за пътуване чрез Данило Медакович, — в „Автобиографията“ му за това събитие откриваме само едно кратко съобщение: „От там (Нови Сад — б. м.) се доведе учителка за Шумен.“² Несъмнено Доброплодни е поддържал контакт с Александра Майзнер — те имат еднаква професия, живеят в един и същи град, — и то след неговото тригодишно пребиваване като учител в Сърбия, което по всяка вероятност е създавало доста пълноценни допирни точки за общуване. Несъмнено топлата приятелска привързаност между Доброплодни и семейство Майзнер се е запазила в продължение на много години, макар че животът по-късно ги отправя по различни пътища и задълго прекъсва връзката помежду им. Това се потвърждава както от подчертано сърдечния тон на писмото до Йосиф Майзнер, така и от самото му съдържание. Доказателство за близост е и молбата, в отговор на която Доброплодни е написал писмото си: старите Майзнер са потърсили съветите и съдействието му за постъпването на сина им Венцеслав, „който е свършил философски курс в Прага“, като учител в някое българско училище. На този факт бихме могли да погледнем не само като на пример за приятелски отношения между отделни личности от Сърбия и България, но и като на още едно доказателство за духовната общност и взаимна заинтересованост между двата народа през XIX в. Защото твърде показателно е, когато желанието да се работи за културното преуспяване на съседния народ преминава от майката в сина — от поколение в поколение, каквото е случаят с Александра и Венцеслав Майзнер.

В този смисъл интересен и важен момент е и учителстването на Сава Доброплодни в Сремски Карловци. За съжаление „Кратката автобиография“ предлага твърде оскъдни данни за тези три години (1853—1856) от живота му. (Сигурно в подробния, воден още от ученически години дневник, който Доброплодни е бил принуден да изгори³ в бурната 1877 г. и за който днес можем само да съжаляваме, бихме намерили множество факти и впечатления от този период.) Тъй като Сремски Карловци са основна тема в писмото до Йосиф Майзнер, следва на пребиваването на Доброплодни в Сърбия да бъде отделено повече внимание. Според „Кратката автобиография“ той се озовава в Сремски Карловци след едно премежdie и след едно твърде разнообразно и приятно пътешествие: „В Казанлък бях ненадейно бастисан⁴ в хана, в която не ме намерих, защото бях на една вечеринка с младежите, дето, като им пях една песен,

¹ Ил. Конев, Българо-сръбски литературни взаимоотношения през XIX в., София, 1964, стр. 92—93.

² С. Доброплодни, Кратка автобиография, София, 1893, стр. 56.

³ Цит. съч., стр. 5—6.

⁴ В писмото си до Майзнер Доброплодни между другото споделя, че е претърпял „много страдания и злощастия домашни и политически“. И наистина и той самият, и семейството му са преследвани от турските власти, а някои негови близки са зверски убити: „... Приех от Одрин най-жалостно за мене известие, че през август (1877) обесили брат ми Христати заедно с двамата му зетове и други 15 първенци из Нова Загора, като подозрителни русофили! Като да не стигах, другите до тогава от фамилията ни жертви. Деда ми Христа убих, брат ми Хаджи Никола утروвах, а по-малкия ми брат Хараламби съсекох къс по къс около Ямбол!...“ (Кратка автобиография, стр. 112). За себе си съобщава, че през същата 1877 г. турското правителство е започнало „дейтелно“ да го преследва (пак там, стр. 5). Някои негови плодни — без малко да ид на бесилката, като ме оплаших, да се разболея тежко, да си на- ям, освен мляко сурово...“ Но макар и прикован на легло, Доброплодни с цялата си душа следи събитията и трепти за съдбата на България. И когато по негова молба му доведат „един руски солдатин“ — да го види с очите си, радостта му е безкрайна: „Благодаря ти, господи, че се удостоих да видя отечеството си, България, освободено, сега нека умрѣ, ако е тъй писано“ (пак там, стр. 65—66).

доходъ на вратата заптиета да питат, дали съм в дружеството им, а хазайна ги излъгал, че не съм и тъй в Рамазанска вечер отивам късно при Стоенча Груйоглу, разправам му работата, а той ми дава колаузин българин, да се отстраня и аз гръбвам назад през Сливен, Котел, Разград в Русе и от там в Австрия, дето г-н Христати Берон (мой ученик) от Землин ме води във Виена, Брюн, Прага до Карлбад и ме върнъ във Виена на негови разноси.¹ Тук следва кратка информация за престоя в Сърбия: „От там ме призова Карловачкия патриарх Йосиф Раяичич за празната катедра на стария гречески език и там учителствах и преподавах тогиз език на III-я, IV-я, V-я, VI-я, VII-я и VIII-я класове. Бях често канен на патриаршеската трапеза и във вечеринки призован, в най-първите домове и тъй служих там три години . . .“²

Не бива да се мисли обаче, че тези три години са били леки за Сава Доброплодни. Новата среда, новият език, новите условия на работа — всичко това е затруднявало новопристигналия български учител. Като се прибавят и материалните лишения, дълговете, болестите и непременно — носталгията, картината става още по-мрачна. За разлика от самата му биография някоя негова писма от Сремски Карловци съдържа доста подробности в това отношение. „Аз живея тука само с 36 фиор. и 20 крайцара сребро. Плащам 10 за кирия, 15 за обяд и вечера, а другото остава за пране, за книги, за джоб харачлък и пр. Освен това имах в Беч (Виена — б. м.) 60 фиор, борч, ами за дрехи, ами за разходка? Аз знам какви сакантии тегля, но търпя и въздишам . . .“³ Но Доброплодни не се е отчайвал. Напротив, въпреки тежкото начало, въпреки лошите условия успехите са дошли бързо — както в конкретната преподавателска дейност, така и сред културната общественост в Сремски Карловци. На своя приятел Николаки Евстатиев (Паница) във Велико Търново Доброплодни пише следното: „Големи мъжнотии срещаш от начало, защото учебниците им съ на немския език! Запознах се с доста знаменити лица и образовани! С цялото им духовенство. Видях обичаи, нрави, обноски, етикети, от които се лишавах, а сега уж ги владеея. Преподавам на 6 класа, от III-я до VIII-я, класикери, поети и за старата поезия. Имахми изпит. Дохожда патриарха, изпитвах много строго, но останъ благодарен . . .“⁴

Очевидно в Сремски Карловци Доброплодни се е ползувал с авторитет — както поради ерудицията си в професионално отношение, така и поради личните си качества. Съпоставяйки преките му изявления с официалния атестат,⁵ издаден от гимназията, който донякъде прилича и на психологическа характеристика, бихме могли да реставрираме в известна степен портрета му от онези години: тридесет и четири годишен мъж, енергичен, трудолюбив и общителен, с „нравствено поведение: добро, непорочно: способен педагог, „благ и поучителен“, който „покрай непрекъснатото му упражнение усява все повече и повече“; солидно подготвен преподавател, чието „знание на греческия език“ е „обилно и основно“, а освен това ползува и още няколко езика — сръбски, френски, латински; оратор, с „дар на словото му: добър и приятен“; добросъвестен труженик с „прилежание: неуморно“ и „ревност: похвална“; дисциплиниран член на колектива и добър колега — „към старейшинството си: послушен и учтив, към другарите си: любезен и услужен“. (Наред с всичко дарованието му на певец, добре познато в България, едва ли е останало скрито и в Сърбия.) Нищо чудно тогава, че Сава Доброплодни е имал широк кръг от познати и приятели, че са го уважавали както първенците на града, така и най-младите — гимназиалната младеж. Показателен е един случай, когато в т. нар. „Немска махала“ на Сремски Карловци на 1 май 1854 г. избухва голям пожар, Доброплодни увелича масово след себе си ученици, семинаристи и граждани да помагат в потушаването на пожара. За тази му „отлична постъпка“ Градският съвет му праща специално благодарствено писмо

¹ С. Доброплодни, Кратка автобиография, стр. 53.

² Цит. съч., стр. 53—54.

³ Писмо до Коста Павлович в Прага (1854), който го е помолил за материална помощ. Въпреки гореописаното положение Доброплодни му обещава да го подпомага с по пет форинта месечно, а ако по-късно му бъде възможно, и с повече (Кратка автобиография, стр. 102).

⁴ Писмо от 31 август 1854 г. (Кратка автобиография, стр. 100).

⁵ Цит. съч., стр. 82—83.

в израз на „всеобщата признателност“¹. Като се има пред вид, че Сава Доброплодни представя в Сърбия не само себе си като отделна личност, но и тогавашната българска интелигенция изобщо, качествата и проявите му придобиват още по-голяма тежест.

През тези три години Доброплодни не само дава от себе си, но и много получава, научава от Сърбия. Обиколките из фрушкогорските манастири, где то вижда „на царя Лазара древата шита с маргарит и пр.“ и разглежда „стари черковни книги с правописание старобългарско“² обогатяват историческите му познания; в Земун и Белград отпечатва някои от книгите си;³ запознал се отблизо с образователната система в съседната земя и оценил положителното в нея, след завръщането си в Шумен през 1856 г. той решава да основе „един вид четивна школа, в която да се учат децата на българите по подражание на австрийските с програма, отговаряща на града с всичките предмети и язици, преподавани на българския език, тъй щото учениците, свършващи в Шумен III-ий клас, бяха приети в IV-ий клас в Австрия“. Посещенията му в Белградското читалище го entusiasират за създаването на подобен културен кът и за шумени, които по начало са „разпалени към науката“: „... по подражание отворихми едно казино доста годно и високо с десетина вестника и периодически списания български, руски, чешки, полски, даматински, кроатски, сръбски, френски и немски ...“⁴; в Сърбия се разширява и кръгът му в областта на драмата и театъра, оживява се фантазията на бъдещия режисьор-пие-нер.

Всичко това води до заключението, че пребиваването на Сава Доброплодни в Сърбия е един действително плодотворен момент в историята на сръбско-българските културни връзки през XIX в. Всичко това обяснява и голямото му желание да посети отново Сремски Карловци, да се срещне отново със сръбските си приятели и познати. От писмото до Йосиф Майзнер научаваме, че първият му опит да осъществи намерението си се осуетява — „внезапната зима ... прекъсването на параходите, явлението на ледове по Дунава“ го спират наред път. Това негово „отдавнашно бълнуване и желание“ се изпълнява много по-късно, през 1891 г. — 35 години след завръщането му от Сремски Карловци, 7 години след написването на писмото до Майзнер, три години преди смъртта му. Там стари колеги и приятели любезно го приемат, самият патриарх Бранкович го гощава на трапезата си.⁵

В писмото си до Йосиф Майзнер Доброплодни разпитва за Карловци, интересува се кои учители преподават в гимназията в момента, спомня си за „стария Пантелич“ — т. е. за Йован Пантелич, директора на гимназията по негово време, чийто подпис стои под служебната му характеристика. Интересува се специално и за един от тогавашните си колеги — Павел Кле-чаревич (малката грешка в името е обяснима след толкова години), с когото е бил в по-близки приятелски отношения. За това съдим от едно писмо на Доброплодни до същия този Кле-чаревич от 5 септември 1854 г., което заедно с други писма е поместено в неговата „Кратка авто-биография“. В писмото си Доброплодни кани своя колега, който временно се намира в Буда-пеща, за съквартирант в Сремски Карловци. Същевременно му се оплаква от материални затруднения. Писмото е подписано „Ваш приятел: Сава Ил. Доброплодни“⁶.

Доброплодни моли Майзнер да предаде поздравите му и на Евта Георгиевич от Белград, учител по гръцки език, с когото също така е поддържал кореспонденция през 1854 г.⁷ Нещо повече, в писмото си до Георгиевич, подписано: „Ваш искрен приятел“, Доброплодни му разказва за Кле-чаревич, от което следва да предположим, че и тримата добре са се познавали помежду си. И вероятно е след години, при повторното посещение на Доброплодни в Сремски Карловци, да са се срещнали отново — вече старци ...

¹ С. Доброплодни, Кратка автобиография, стр. 97.

² Цит. съч., стр. 71—72.

³ Цит. съч., стр. 53.

⁴ Цит. съч., стр. 54.

⁵ Цит. съч., стр. 104.

⁶ Цит. съч., стр. 101—102.

⁷ Цит. съч., стр. 100—101.

„Разград (Княжество България)
13 Декември 1884 г.

Старий приятелю!

Вашето за мене скъпоценно писмо с време получих и съдържанието му с голямо любопитство прочетох, като не знаях нищо за Вас основно до тогава!

Мене е твърде приятно, че Вий сте прикарали супружеският живот благополучно и Бог Ви е подарил и четри сина, от които двамата вече могат да бъдат на работа, а другите следват в гимназията. Също ме зарадва, че Вий нямате нужда от други и се намервате на работа, без която следва да бъде човек и притеснен по някой път, както сте го прекарвали и съм го прекарвал!

Благодарение Всевишнему и аз подир много страдания и злощастия домашни и политически от освобождението ни насам служих две и половина години по административната част и близо четри години инспектор на Разградския учебен окръг. Сега не се знае как ще стане този длъжност в Народното събрание (София), като се представи нов законопроект за нея и за инспекторите.

Колкото за Вашия син Венцеслава, който е свършил философски курс в Прага, той би трябвало, ако желае да постъпи за учител в държавните ни училища, гдето се и добре плаща, да е дал прошение в Министерството на народното просвещение още в минълия юлия месеца, когато се приемат и настаняват такива учители, като даде подробни сведения за всичко потребно. А когато се прие Вашето писмо, тогава вече беше късно и за държавните училища, и за народните класически, и той би трябвало, ако не е забравил, да се пообучи и на българският език. Това може да му служи за ръководство в идущата година, ако желае да служи в България, като в толкоз наши заведения има вече толкози чеси на служба.

Че се интересувам за моите стари колеги в Карловци, то е цяла истина, но и досега не можим намеря сгоден случай да се срещна с тях поне писмено. Тъзи годинъ късно по ноемврия месеца, едва бях зел от министерството за един месец отпуск и вече бях се решил да посетя и Вас и Карловци и за това бях поискал и препоручително от Г-на брата Григория на Господична Мантица и тръгнъх на 17 ноемврия, ходих на Букурещ и от там намервах да идъ къде Вас, но внезапната зима, която ни сполети на 21 същого, прекъсването на параходите, явлението на ледове по Дунава и проч. принудих ме да се помая няколко дена в Русчук и да се завърна в Разград на 26 същого и да начна да следвам инспекторските си длъжности, за което и съобщих на министерството. Желях това да станеше през ваканцията, но министерството ме задължи да отворя в нашия окръг временен педагогическият курс от 16 юлия до 25 августа и него посещавахъ 105 учители и учителки, които имахъ четри преподаватели под моя надзор и на които слушатели подир затварянето на курса се издадохъ от инспекцията педагогически свидетелства! И този беше причината да остане отпуска ми за ноемврия, до когато вече бях настанял всичките училища с учители и учителки в поверения мене окръг.

Но поне сега се надявам, че ще имате добрината да се научите в Карловци кой е директор на име, кои съ професорите, жив ли е старият Пантелич, отец на Стефа или Самуила Епископа, и жив ли е някой си професор Павел Клечиревич в Карловци, а същевременно да поздравите и един мой колега в Београду на име Евта Георгиевич, който преподаваше едно време греческият език в Београда в гимназията или търговското училище.

Можях още да Ви пиъш, но книгата се свършва и аз ще обядвам. Приемете прочее най-искренните ми приятелски поздравления до всичките Ваши домашни.

Инспектор на Разградския учебен окръг
С. Ил. Доброплодниъ

¹ Правописът е отчасти осъвременен. Същото важи и за всички използвани цитати.

В архива на семейство Майзнер се намери и една бележка без дата със следното съдържание:

„Бележка

Може да помните и Вий и господжа Александра, че имах от първата си съпруга (втората умря бездетна! Бог да я прости) един единичък син на име Преслав. Него проводих преди десет години в Россия в гр. Киев стипендият на руското правителство, той е още там и подир една година свършва Историко-философския курс. Нему бяхъ предложили да бъде директор на една семинария с 5000 франка и (. . . не се чете една дума — б. м.) дърва, квартира в пансиона, но той не прие, за да не оставя недовършен курса си.

Приемете за спомен една моя фотография¹ от инспекторските. Ако имате и Вий, проводете ми.

Същия С. Ил. Доброплодный

Господжа Мантицина майка ми каза, че сте напустнѣли досегашната си служба и сте изпълнявали друга. Поздравете моля нарочно мадам Ангелкович и Мантица.“

¹ Фотографията, за която се споменава в горната бележка, също така се пази в Белградската народна библиотека.* Надписана е така: „В знак старога приятелства Г-ну Йосифу Майзнеру Милановичу.

Инспектор С. Ил. Доброплодный

14/26 декемвр: 1884 г. г. Разград

(Княжество България)“

Тъй като разликата в датите на писмото и фотографията е само един ден, очевидно, че тя заедно с бележката е била приложена към същото писмо.

* Архив на Александра и Йосиф Майзнер, Р 396, папка III 6—в, плик III-в (1—40), № 6.